

Лук'яненко О. Народження демократії: український варіант / Олександр Лук'яненко // Збірник матеріалів XI студентської наукової конференції історичного факультету. Квітень 2008 року. – Полтава: АСМІ, 2008. – С.84-93.

Олександр Лук'яненко

НАРОДЖЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ВАРІАНТ

Багатопартійність є необхідним явищем у розвитку кожного суспільства, яке ступило на шлях розбудови правової держави під гаслами багатоголосся та рівноправності ідей та ідеологій. І дійсно, без неї в наш час практично неможливо уявити демократичну систему правління як таку. Багатопартійність стає засобом втілення в життя суспільних інтересів, що легітимізуються на державному рівні. Вона ж дозволяє усувати монополію однієї партії на владу в державі. Завдяки саме їй широким народним масам пропонується альтернативний варіант бачення майбутнього стану речей в суспільстві та країні загалом. Отже, погодимося із думкою, що багатопартійність невіддільна від принципу демократичності суспільства.

Слід зазначити, що згадувана нами багатопартійність не є чимось легко створюваним, здатним постати за одну ніч опісля проголошення Декларації про незалежність чи після прийняття чергових змін до Конституції. Вона є результатом довготривалого розвитку політичної системи держави. Часом доволі болючого як для органів державної влади, політичних сил, так і для пересічних громадян, які з німого «електорату», який політикам можливо «купити», перетворюються на *громадянське суспільство*, яке можновладцям вдається лише з потугами завоювати яскравою, чіткою ідеєю та створюваним образом нової перспективи.

Політичний плюралізм в Україні пройшов декілька етапів: від створення політичних клубів та неформальних громадських об'єднань, зародження перших політичних партій до становлення повноцінної партійно-політичної системи.

Підвалини радянської моделі управління державою із зверхністю однієї партії-гіганта, що монополює вирішувати курс розвитку країни в політичному, економічному та соціальному розвитку, похитнулись вже на кінець 1980-х років через початок руху за багатопартійність та політичний плюралізм. У березні 1990 року позачерговий третій з'їзд народних депутатів СРСР скасував положення статті шостої Конституції Союзу РСР, в якій юридично затверджувалась керівна та спрямовуюча роль Комуністичної партії Радянського Союзу. Верховна Рада Української РСР скасувала відповідне положення Конституції УРСР лише у жовтні 1990 року під тиском студентських акцій та новостворених демократичних сил.

На фоні цих подій спостерігався процес створення широкого розмаїття новітніх політичних формувань. Очевидно, що це було доволі незвично для виборця початку дев'яностих, який звик до безальтернативної політичної ідеології та єдино можливого творця життєвих перспектив та їх втілювача в життя в особі КПРС. Дев'яності ж відкрили двері ідейній творчості, альтернативному баченню в розумах політичних діячів та їхніх виборців. Але, породивши передумови для розвитку бажаної і конче необхідної багатоманітності, цей період викинув у світ зерна розбрату, що росли як раз із навмисного зіткнення альтернативних бачень

вправними політтехнологами. Початок багатопартійного життя України був доволі строкатий на нових гравців з доволі гучними іменами та самоназвами. Але треба відмітити той факт, що, незважаючи на велику кількість назв, відмінності між багатьма з новостворених партій були досить незначними. Часом єдине, що їх різнило, залишалася лише у назві організації.

До проголошення незалежності України, як кінцевої межі першого етапу розвитку багатопартійності, основною метою політичних партій та рухів було створення опозиції прокомуністичним силам та здобуття державної незалежності. До грудня 1991 року в Україні існувало дванадцять офіційно зареєстрованих партій, з них одинадцять були однастайними в боротьбі «за «суверенітет», «демократію», «ринок», «плюралізм» та проти комуністичної ідеології».

Бачення майбутнього новоствореними політичними силами стало чітко зрозумілим вже з червня 1990 року, коли на «круглому столі» в Києві представники майже десяти політичних партій та організацій тогочасної України висунули ідею заснування *Спілки демократичних сил України*. Об'єднавчим фактором для політичного союзу стало єдине бачення близького майбутнього – «досягнення незалежної демократичної України на засадах політичного плюралізму» [3, С. 58]. Щоб остаточно переконатися в єдності їх цілей, зробимо огляд основних принципів програмних положень перших партій Української РСР, з якими ті йшли на вибори 1991 року:

1. *Демократична партія України:*

- «демократична партія виступає за демократичний еволюційний шлях до державної незалежності України...»
- «Ідеал комунізму, ставши програмою політичного руху, наробив багато лиха, призвів до витворення антинародного суспільного ладу» [4, С. 9]

2. *Ліберально-демократична партія України:*

- «в найближчий час слід провести загальноукраїнський референдум про повну незалежність Української республіки...»

3. *Об'єднана Соціал-Демократична Партія України:*

- «У галузі політичної демократії ОСДПУ вважає необхідним наявність: багатопартійності, свободи діяльності для опозиції, можливостей перебування у владі кількох партій...»

4. *Партія Зелених України*

- Мета партії – «побудова вільної, суверенної, демократичної держави – Республіка Україна»
- «... тільки демонтаж тоталітарної Радянської імперії, керованої диктатурою однієї партії, стане запорукою вільного розвитку кожного громадянина та усього народу України»

5. *Партія Демократичного відродження України:*

- «Наше першочергове завдання – в союзі з іншими демократичними силами – сприяти перетворенню України на демократичну суверенну республіку...»

6. *Соціально-демократична партія України*

- Ознаки демократичної держави: «багатопартійна система, свобода діяльності опозиції, зміна політичних партій у керівництві державою внаслідок демократичних виборів...»

7. *Українська Християнсько-демократична партія:*

- «Метою своєї діяльності вона оголошує: ліквідацію тоталітаризму як системи з усіма її атрибутами
- монопольним всевладдям однієї партії [...] і встановлення демократичного устрою, де би [...] панував плюралізм і багатопартійність...
- Досягнення повної політичної незалежності України як держави – віковичного права українського народу бути вільним народом на власній землі».

8. *Українська Селянсько-демократична Партія:*

- На березень 1990 року партія не протиставляла себе Комуністичній Партії РС, мотивуючи це підтримкою кінцевої мети КПРС: «Кінцевою метою діяльності партії є побудова Української народної держави демократичного соціалізму» Але мета партії змінилась із заборонаю діяльності КПУ: «... вибороти політичну та економічну самостійність України»

9. *Українська Народно-демократична партія:*

- «Ми зазначаємо, що реальним гарантом розвою демократії та підвищення добробуту народу України може бути тільки:
 - державна самостійність України;
 - закріплення в новій Конституції багатопартійності і рівноправності усіх форм власності...»

10. *Українська Національна Партія:*

- Гарантом демократії є «політичний плюралізм. Партійна монополія на владу та інформацію є аморальною і протизаконною»

11. *Українська Республіканська Партія:*

- Основні ідейні засади партії: «Рішучий антикомунізм, послідовна завзятість за самостійність України та приватизацію економіки...». УРП «вважає, що, комуністична ідеологія і практика є антилюдською і протиприродною за своєю суттю» та «домагатиметься створення Української незалежної Соборної держави як неодмінної умови політичного, економічного, культурного відродження...»

Розробляючи нові ідеологічні засади посткомуністичного суспільства, партії бажали залучити до своїх лав якомога більшу кількість громадян. Але чисельність та вплив багатьох новостворених партій бажали чекати кращого. Дослідники Ольга Балакірева та Віктор Мельниченко зауважують, що розрахунки політичних сил початку дев'яностих років на утвердження розвиненої багатопартійності шляхом того, що «*політично активне населення зрештою «розхапає» членські квитки зареєстрованих партій (вони ж бо могли задовольнити будь-який смак!)*» зазнали фіаско. Це, деякою мірою, було результатом несформованості соціально-економічних та культурно-історичних передумов багатопартійності. Не меншу роль також зіграла відсутність розвинутої парламентської традиції на теренах України на зразок британської.

З утвердженням однієї із найважливіших вищезазначених цілей перших політичних об'єднань – правового утвердження незалежності України, починається другий етап розвитку багатопартійності. Він, очевидно, триває й донині. Особливістю цього етапу є розгортання ідейної боротьби навколо питань про місце партій в політичній системі України та їх ставлення до новостворених органів влади. Так партії починають вирішувати складні проблеми для будь-якої

багатопартійної системи стосовно підтримки існуючого правлячого режиму чи переходу в опозицію до нього.

Кількість політичних партій та блоків, що виникають перед кожними наступними виборами (1994, 1998, 2002, 2006 років) є надмірною у порівнянні з існуванням ряду ліній політичних розмежувань (центр – праві – ліві – крайні – та проміжні ланки). Микола Кириченко, досліджуючи процес політикотворення в нашій державі, в свій час охарактеризував діяльність величезної кількості партій з мізерним політичним впливом як діяльність партій *«в собі й для себе», ніж як партій «когось і для когось»*.

Перебування багатьох партій в зародковому стані та відсутності під собою надійного підґрунтя, вочевидь, сприяло утворенню ідеологічно бідних партій, які *«захищали певні корпоративні інтереси й такі «прагматичні цінності» як влада, здобуття переваг у процесі приватизації тощо»*. Перехід від примусової однопартійності до політичного плюралізму повинен був принести із собою домінування ідеології тієї сили, яка б була провідником інтересів більшості громадян. Але, на превеликий жаль, назвати будь-яку конкретну політичну структуру, об'єднання або партію, яка б вважалася правлячою в загальноприйнятому розумінні було неможливим. Звісно, окрім так званої «партії влади». Вона сьогодні, як і раніше, фактично ставала партією лобіювання приватних інтересів певного кола осіб через органи державної влади. Це аж ніяк не сприяло утвердженню реальної ваги політичних партій в житті українців, адже така політична *«неструктуризація суспільства шкодить демократичним процесам»*.

Верховна Рада України, щоб сприяти демократизації суспільства, чи не до кожних чергових виборів до парламенту приймає новий закон «Про вибори народних депутатів...», змінюючи систему виборів. Нові положення кожного разу начебто розширюють можливості не тільки кандидатів у народні депутати, а й виборців. Мажоритарна система 1994 року, змішана 1998 та 2002 років, і, нарешті, пропорційна 2006 року – всі ці кроки були зроблені з метою досягнення представлення ідеалів та інтересів усіх груп населення України, якомога ширшого залучення до процесів державотворення громадянського суспільства, яке знаходиться лише на етапі свого становлення.

З великою долею розчарування слід зазначити, що ситуація із становленням стабільної політичної системи в державі залишається такою ж, як і раніше. Переддень виборів 2007 року теж характеризується вже знайомим «політичним ренесансом», протягом якого за короткий період часу виникає все більше і більше нових партій з незначним впливом на населення країни. Та, сподіваючись на краще, слід погодитись з Віталієм Журавським, який зазначає, що *«з підвищенням рівня політичної культури, розробленням солідної ідеологічної бази, утвердженням прав фракційності кількість політичних партій зменшиться. З десятків партій, що виникли на перехідному етапі, залишиться декілька»*.

Також наближення чергових виборів до Верховної Ради України робить досить актуальним бажання громадян кожного регіону володіти інформацією про діяльність політичних сил на теренах їх краю. Особливо зважаючи на те, що саме політичні партії є посередниками між громадянським суспільством України, що активно формується в цей час після глибокої громадської пасивності та зневіри у силах самоуправління за роки панування тоталітарної ідеології, та державою, яка

повинна сприяти цьому формуванню задля досягнення соціальної стабільності. Тому вважаємо за потрібне продовжити почату нами роботу по аналізу діяльності політичних сил на теренах окремих адміністративно-територіальних одиниць, описуючи їхню діяльність з «живими людьми», а не з «далеким електоратом», з реальними людськими проблемами, а не з удаваними перепонами на шляху до здобуття влади. Ознайомлення громадськості з інформацією, отриманою під час дослідження, буде важливим фактором у становленні політичної культури жителів області, формуванні політично відповідальної влади, довіра до якої буде ґрунтуватися на дотриманні передвиборчих обіцянок, викладених у виборчих програмах політичних партій.

Процес формування партійних осередків на Полтавщині, як в будь-якому регіоні нашої держави, є логічно невіддільним від загальнодержавного процесу політикотворення. Від часів перших кроків на шляху утвердження багатопартійності на початку 1990-х років до сьогодні основною перепоною на шляху становлення партій та посилення політичної активності полтавців, як і мешканців всіх інших регіонів, є брак культурно-психологічних передумов для становлення багатопартійності, що було викликане тривалим пануванням іноземних держав над Україною протягом багатьох століть. Це унеможливило розвиток власних політичних уподобань та систем на зразок європейських. Але після занепаду комуністичного ідеалу в суспільстві з'являється поштовх до необхідної активізації задля розробки власних українських засад політикотворення.

Зміна виборчої системи на пропорційну дає підстави сподіватись, що скоро українські політичні діячі та люди, що віддають голоси за партії, будуть діяти не за принципом «чим більше, тим краще», а шляхом вибору найбільш прийнятної ідеології, і аж ніяк не конкретних політичних постатей. Це повинно допомогти не тільки в укоріненні засад міцної партійної системи, а й у зміцненні загальних важливих суспільних цінностей, до яких тяжіють українці. Останнє, в свою чергу, сприятиме формуванню нової української національної ідеї, брак якої певною мірою і спричиняє маніпулювання мовними, національними та інтернаціональними почуттями виборців під час всіляких передвиборчих кампаній.